

مجله‌ی مطالعات ایرانی
مرکز تحقیقات فرهنگ و زبان‌های ایرانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان
سال پنجم، شماره‌ی نهم، بهار ۱۳۸۵

معرفی مؤسسه‌ی شرق شناسی کاما و آثار ایرانی آن*

دکتر کتابون نمیرانیان
استادیار دانشگاه شیراز

چکیده

یکی از مشکلات بزرگ در زمینه‌ی ایرانشناسی و زبان‌های باستانی ایرانی، فقدان یک فهرست مشخص از دستنوشته‌های زبان‌های باستانی ایرانی است. یکی از بزرگترین موسسات دارنده‌ی این دستنوشته‌ها، مؤسسه‌ی شرق شناسی کاما (Cama Oriental Institute) می‌باشد. این مجموعه در بردارنده‌ی حدود ۴۰۰ عنوان کتاب "اوستا-پهلوی" است با نقایصی در فهرست نویسی اصل مجموعه که در مقدمه به تفصیل به آن پرداخته شده است و البته چیزی از اعتبار نسخه‌ها نمی‌کاهد. امید که قدمی باشد در راه جمع آوری فهرست کامل نسخ از سراسر جهان.

واژگان کلیدی

ایرانشناسی، مؤسسه‌ی شرق شناسی کاما، دستنوشته‌های ایرانی، اوستا، پهلوی.

* تاریخ دریافت مقاله: ۸۴/۵/۲ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۸۴/۱۱/۸

۱- مقدمه

تقریباً هر کسی که در زمینه‌ی ایران‌شناسی، به ویژه ایران باستان کار می‌کند، با نام مؤسسه‌ی شرق‌شناسی کاما CAMA ORIENTAL INSTITUTE آشنایی دارد.

K.R. CAMA خورشید جی رستم جی کاما، در سال ۱۸۳۱ در هندوستان متولد شد، متأهل بود و دارای ۸ فرزند. چون سایر پارسیان در زمینه‌ی صنعت، به ویژه صنعت راه آهن، فعالیت می‌کرد. در زمینه‌ی مطالعات اوستایی تلاش‌هایی داشت. به زبان‌های مختلف گفتگو می‌کرد و با ایران‌شناسان اروپایی هم عصر خود چون اشپیکل دار مستتر ارتباط داشت.

در زمینه‌ی علوم جدید و نیز هنر، دستی داشت و به عنوان شهروند شهر بمبئی در ۱۷ مؤسسه‌ی تجاری، صنعتی، مدرسه و ... به نوعی عضویت داشت. وی در سال ۱۹۰۹ در سن ۷۸ سالگی به طور ناگهانی فوت کرد.

پس از درگذشت وی و به عنوان بزرگداشت حقوق شهروندی او، کمیته‌ی بزرگداشت در سال ۱۹۱۰ تصمیم به تأسیس یک مرکز ایران‌شناسی گرفت که عمده‌ی هزینه‌ی آن توسط تاجر هندو «دامودارداس گرد هند سوخد والا» پرداخت شد (که خود قابل توجه است).

۲- مؤسسه‌ی کاما

این مرکز شامل کتابخانه، سالن مطالعه و سالن سخنرانی در سال ۱۹۱۶ در روز تولد کاما در بمبئی افتتاح شد. کتابخانه‌ی این مؤسسه دربردارنده‌ی کتابخانه‌ها و مجموعه‌های زیر است:

- Mr. Cama's Private Library
- The Mulla Firuz Kitab Khana
- The Maneckji Limji Hateria Library

مانکجی لیمجی هاتریا زمانی که در ایران بود، مجموعه‌ی ارزشمندی از کتاب‌های چاپی و خطی فراهم کرد که متأسفانه بخش اعظم آن‌ها از دست رفت، اما آنچه باقیمانده ظاهراً در این مؤسسه نگهداری می‌شود.

- Sir Jivanji Modi collection

که تالار سخنرانی مؤسسه‌ی کاما به نام اوست.

- Sir Darab Tata Collection
- Dastur Dr. Darab Sanjana Collection
- The Jamshedje Unvala Collection
- The Behramgore and Tehmurasp Anklesara Collection
- Sir Muncherjee Cursetjee Wadia Collection
- Sardar Dastur Hormazdjar Noshirwan Kaikobad Dastur Collection
- Dr. Phiroze Framroze Masani Collection
- Jehanbux Bomanshaw R. Vatcha Collection
- Irach Jehangir sorabji Taraporwalla Collection
- N. H. Billimoria Collection
- Mahyar Byramji Irani Collection
- M. N. Kooka Collection
- Siyavakhsh R. Anjirbag collection
- J. D. Nadirshah Collection

این مؤسسه دارای ۲۰۰۰ نسخه‌ی خطی، ۲۵۰۰۰ کتاب چاپی به زبان‌های مختلف که ۲۰۰۰ تای آن فارسی است و مشترک ۱۹۱ عنوان مجله است.

معتقدین از همه‌ی ادیان چنانکه من پرسیدم، می‌توانند به طور حضوری از کتابخانه استفاده کنند، به اعضا دو کتاب به به مدت ۱ ماه امانت داده می‌شود. شرایط عضویت طبیعتاً سکونت دائم در بمبئی و پرداخت حق عضویت سالیانه است. ساعات کار این مؤسسه با ۱۲ کارمند ثابت، دوشنبه تا جمعه ۵-۱۰ و شنبه ۱-۱۰ است. این مؤسسه در منطقه‌ی lion gate شهر غیبی، تأیید شده توسط دون هند، توسط خانم همای مدی اداره می‌شود. انتشار گاهنامه و کتاب و نیز اهدای جوایز به مقالات دانش آموزی مربوط از دیگر فعالیت‌های این مؤسسه است.

در مورد کتاب‌های چاپی مؤسسه که خود رقم قابل ملاحظه‌ای است، شاید تمام عناوین جدید کتب ایرانشناسی را در برنگیرد، اما برای محقق در این زمینه می‌تواند بسیار مفید باشد، به ویژه که ماندگاری کتاب بیش از مجله است.

نسخ خطی کتاب‌هایی که نویسنده فهرست آن‌ها را دیده است، اکثر به زبان‌های فارسی، عربی، پهلوی، اوستایی، گجراتی و مقدار کمی اردو و ژاپنی است.

در حال حاضر (فروردین ۱۳۸۴) کتابخانه مشغول مرمت و بازسازی کتاب‌هاست که من شخصاً انتظار دیدن چنین تکنولوژی را در این موسسه نداشتم، در بخشی از سالن که با پرده‌ای جدا شده است، عده‌ای متخصص در ساعات اداری مشغول کارند که نتیجه‌ی حاصل، با آن که از تخصص من خارج است، رضایتبخش بود.

در مقدمه‌ی فهرست کتاب‌های فارسی و عربی آمده است: این کتابخانه هنوز دارای کاتالوگ درستی نیست و این متأسفانه حقیقتی است. فهرست نویسانی مختلف در زمان‌های مختلف بر بخش‌هایی از کتاب‌ها فهرست نوشته‌اند که این عدم هماهنگی را پیوستن کتابخانه‌های جدید به این مجموعه دامن می‌زند.

بنابراین، یک نیاز نخست و اساسی این مؤسسه تهیه‌ی فهرست دقیق و کاملی از نسخ خطی است که احتیاج به متخصصین همزمان در مورد زبان‌ها و موضوع‌های مختلف دارد.

در این فهرست نام کتاب‌هایی دیده می‌شود که یا در ادبیات فارسی مهجورند و از این بابت قابل ملاحظه‌اند یا برعکس، چنان مشهور که باز هم دیدن نسخه‌ای ناشناخته از آن ارزشمند است.

در فهرست کتاب‌های اوستایی و پهلوی، چیزی حدود ۴۰۵ نام دیده می‌شود، با کتاب‌های مختلف اوستا، ترجمه‌های گجراتی و حتی داستان‌های فارسی و نیز عربی. داستان‌های فارسی همچون شیرین و خسرو و شاهنامه که گمان می‌رود به فرهنگ ایران باستان نزدیک‌تر باشند که البته باز هم در فهرست اوستا-پهلوی نمی‌گنجد.

در این مجموعه، نام منظومه‌های نادر فارسی نیز به چشم می‌خورد. برای مثال، از زرتشت بهرام پژدو، شاعر فارسی سرای زرتشتی قرن هفتم، جز دو نسخه ارداویرافنامه و زراتشت نامه در ایران چاپ نشده است. از این کتاب‌ها، چاپ‌های سنگی در هندوستان نیز در دست است، اما به گزارش تاریخ ادبیات نویسان، همچون دکتر صفا، دکتر تفضلی و... از سایر منظومه‌های کوچک‌تر او خبر داریم. یکی از آن‌ها منظومه‌ی "چنگر نگهاچه" است که نام دو نسخه‌ی آن در فهرست دیده می‌شود.

در مورد آثار به جامانده از زرتشتیان در طول سده‌های بعد از اسلام، به زبان‌های فارسی و نیز اوستا-پهلوی باید گفت که عمده‌ی آثار اوستا-پهلوی، رونویسی متون دینی هستند، با آن دقتی که در ثبت و ضبط تمام متون دینی به کار می‌رود. این رونویس‌ها گاه با نامه‌ها و توضیحات فارسی همراه است. روایات داراب هرمزدیار و سد در نثر و بندهش مجموعه‌هایی هستند از قرن ۹ و ۱۰ در پاسخ به تقاضای زرتشتیان-هند، برای رفع احتیاجات دینی آن‌ها. این مجموعه‌ها و سایر بخش‌های ادبیات فارسی زرتشتی، از نظر جامعه‌شناسی، تاریخ، زبانشناسی و نیز به لحاظ در برداشتن واژگان آیینی، بسیار قابل توجه است. این مجموعه بدون تصحیح انتقادی در ایران به چاپ رسیده است.

نسخه‌های اوستایی و پهلوی که به هند برده شد و آنجا سال‌ها مورد رونویسی قرار گرفت، رفع نیاز زرتشتیان هند را می‌کرد. سرانجام، چنانکه می‌دانیم دانش اوستا شناسی علمی غرب، از هند پاگرفت و کتاب "زند-اوستا" بر مبنای فراگیری اوستا از موبدان هندی نوشته شد. بعدها این دانش به غرب برده شد و پس از آن، توسط مرحوم پورداوود، این مکتب به ایران آورده شد و مورد تدریس قرار گرفت. اکنون آموزش اوستا در ایران، به دو شیوه‌ی عمده است: ۱- آموزش سنتی اوستا به دانش آموزان، جهت برگزاری آیین‌های دینی روزانه ۲- زبانشناسی علمی اوستا که در دانشگاه به دانشجویان درس داده می‌شود. نیز کلاس‌های پراکنده‌ی اوستا که بیشتر تلاش در خواندن خط دین دبیره دارند.

بررسی نسخ دست‌نویسی شده در هند، در تقابل با نسخ ایرانی، ظرایف این تفاوت‌ها را به نمایش می‌گذارد. نیز فراتر از کتاب دستنویس، بررسی تلفظ آوای اوستایی موبدان هندی که گمان می‌رود، به احتمال زیاد تلفظ‌های قدیمتر اوستا را نگهداشته‌اند. چنانکه می‌دانیم، خط دین دبیره از کاملترین خطوط دنیاست، برای مثال ۱۴ نشانه برای مصوت‌ها دارد، حال آنکه امروزه ما بیش از ۶ تلفظ آوایی را نمی‌شناسیم و چندین شکل برای صامت‌های گ و n و ... که احتمالاً بتوان این تفاوت‌ها را از تلفظ‌های موبدان هندی استخراج کرد، ضمن آن که اثر گویش‌های محلی را نباید نادیده گرفت.

در پایان، یک بار دیگر بر اهمیت علمی این کتابخانه تأکید می‌کنیم، چه کتاب‌های چاپی چه نسخ خطی. سال‌ها پیش دانشگاه شیراز (موسسه‌ی آسیایی) با همکاری آقایان دکتر نوابی،

دکتر طاووسی و دستور جاماسب آسا، تعداد ۵۷ جلد کتاب از دستنویس‌های اوستا و پهلوی کاما را منتشر کرد. لازم است این حرکت ادامه یابد و به نوعی با همکاری متقابل دولت‌های دو کشور، کتاب‌ها با تکنولوژی جدیدتر ثبت و ضبط شده، از گزند باد و باران و روزگار محفوظ بمانند.

۳- نتیجه

بر اساس آنچه گذشت، مؤسسه‌ی شرق‌شناسی کاما در بردارنده‌ی نسخه‌های خطی بسیار ارزشمندی است. تهیه، تصحیح و چاپ این کتاب‌ها می‌تواند کمک قابل توجهی به رفع پاره‌ای از ابهامات در زمینه‌ی ایران‌شناسی نماید.

کتابنامه

برای اطلاعات بیشتر نگاه کنید به:

- تفضلی، احمد، (۱۳۷۶)، تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام، تهران: نشر سخن.
- جاماسب آسا، کیخسرو و ماهیار نوابی، (۱۳۵۵)، گنجینه‌ی دستنویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی، به کوشش محمود طاووسی، ۵۷ جلد، شیراز: موسسه آسیایی.
- غروی، مهدی، کاتالوگ کتابهای فارسی و عربی کاما، بی‌جا، بی‌نا.
- Catalogue Raisonné of the Arabic, Hindeustani, Persian and Turkish MSS in Mulla Firuz Library, Bombay, 1873, by Reharsele.
- Kotwal, Firoze, M.: On the Avestan Manuscript E1 (F4), Nâme-ye Irân-e Bâstân, 3/2 (2003-4): 3-13.
- Modi, Homai, N. : History and Activities of the K. R. Cama Oriental Institute, 75 years Platinum Jubilee Volume, K. R. Cama Oriental Institute, 1991, Bombay.